

УДК 94(477)-0552“1920”

Олеся Розовик
(м. Київ)**ЗАХОДИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ УСРР ІЗ ЛІКВІДАЦІЇ
ЖІНОЧОГО БЕЗРОБІТТЯ ТА ДЕВІАНТНОСТІ В 1920-х РОКАХ**

У статті розкрито діяльність державних і місцевих органів влади республіки щодо ліквідації жіночого безробіття, повійства, безпритульності й жебрацтва в 1920-х роках.

Ключові слова: безробіття, безпритульність, повійство, жебрацтво.

Безробіття серед населення як ознака соціальних негараздів у суспільстві з'явилося в людській цивілізації давно. Особливо це по-різному проявилось в індивідуальному суспільстві. Не оминув цей процес і Україну. Якщо аналізувати його в динамічному розвитку, то варто зазначити, що після ліквідації кріпосного права в Російській імперії та формування на українських землях монополістичного капіталізму посилювалося й безробіття. Поглибила цей процес і Перша світова війна. Тому цією проблемою, в міру своїх можливостей, переймалися уряди України вже в період національно-визвольної революції 1917 – 1921 рр. Але через часті зміни влади, громадянську війну та іноземну інтервенцію, відбулося значне руйнування промисловості, сільського господарства, торгівлі, знецінення грошей тощо. Наприклад, до 1914 р. у Київській губернії, яка була наближена до фронту, а потім неодноразово потрапляла під захоплення почергово німцями, денікінцями, польськими інтервентами, різними отаманами, – промислове виробництво скоротилося в 7 – 10 раз. Це призвело й до різкого зростання безробіття. На 1922 р. майже 25 % працюючого населення Київщини, яке працює, було безробітним і становило 57 тис. осіб (37 тис. чоловіків і 20 тис. жінок). Деяко краще було становище в менш зруйнованих війною губерніях Подніпров'я та Південно-Східної України. Зокрема, тут, у густонаселеній аграрній Полтавщині вказаного року було лише 1,3 тис. безробітних, Чернігівщини – 1,6 тис., Катеринославщини – 2,4 тис. осіб.

Вирішуючи проблему безробіття, ВУЦВК у складі РНК УСРР створив Наркомат праці й у його структурі Центральний комітет боротьби з безробіттям. Цей підрозділ уже в 1921 – 1922 р. розгорнув активну роботу з ліквідації безробіття як серед міського, так і сільського населення. За його наказом при заводах відкривали гуртожитки. До них поселяли безхатніх і безробітних чоловіків, жінок і навіть цілі сім'ї. Створювали робітничі їдальні, дитсадки, культурно-освітні осередки. Ці заходи сприяли тому, що впродовж 1922 р. численність безробітних скоротилася на 46 тис. осіб.

Але розгортання непу й передача в приватні руки численних виробничих промислових, торгових, сільськогосподарських об'єктів призвело до нового спалаху безробіття. Ряди безробітних поповнювало і обезземелене селянство, маса якого зростала з кожним роком. Тому на 1925 р. їхня кількість зросла до 210 тис. осіб (77,3 тис. жінок). Серед безробітних було навіть 73,5 тис. людей розумової праці – інженерів, бухгалтерів, технологів, конструкторів, агрономів, ветеринарів та спеціалістів інших професій [1, арк. 85; 79].

Тому на середину 1920-х років питання боротьби з безробіттям поступово переросло в загальнодержавну проблему. На її вирішення ВУЦВК і РНК УСРР виділяли значні кошти з надання допомоги безробітним та створення нових робочих місць.

До цієї роботи активно приєдналися місцеві профспілкові, кооперативні організації, Комборбези. Вони проводили місячники зі збору коштів, виділяли власні фінанси у фонд допомоги безробітним та створення нових робочих місць на діючих підприємствах. Наприклад, в ході проведення місячників допомоги безробітним (весна-літо 1926 р.), у цей фонд поступило декілька мільйонів карбованців. Ці заходи сприяли тому, що вже восени 1926 р. кількість безробітних скоротилася на 60 тис. осіб.

Питання практично повної ліквідації безробіття в УСРР економічно було вирішено в 1929 р., коли XI Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив перший п'ятирічний план розвитку народного господарства УСРР. Згідно з цим планом, у республіці розпочалася широка індустріалізація: будівництво великої кількості заводів, фабрик, шляхів сполучення теплових і гідроелектростанцій, залізниць, шахт тощо. Це все потребувало багато робочих рук не тільки міського, а й сільського населення. Віднині вже виникло питання не безробіття, а нестачі трудових ресурсів, особливо кваліфікованих робітників та жінок у багатьох галузях економіки.

Таким чином, ліквідація безробіття, привели до усунення із суспільного життя численних соціальних негараздів, які були ним викликані. Серед них найбільшого поширення набуло таке девіантне явище, як жіноче повійство, безпритульність, жебрацтво, алкоголізм.

З цими проблемами почала боротьбу ще Центральна Рада. З її ініціативи закривали публічні будинки, частину ресторанів, кабаки, ігрові будинки. Цю політику продовжив і РНК УСРР у 1919 р. За його наказом на території республіки були закриті всі заклади такого типу, а їхні приміщення передані для культурно-освітніх закладів: бібліотек, шкіл, лікнепів, "Просвіт", клубів.

Однак із приходом Добровольчої армії в Україну майже в повному обсязі була відновлена структура різноманітних розважальних закладів, зокрема й публічних будинків. Тому з вигнанням із республіки добровольців, а за ними – польських окупантів і врангелівців радянський уряд знову розпочав роботу щодо ліквідації жіночого безробіття та тих явищ, які його породжували. До цього процесу були залучені як керівні органи УСРР, так і місцеві ради, профспілкові, партійні, комсомольські, кооперативні, жіночі організації. Для прискорення цієї роботи і з метою перенесення її на законодавчо-правову основу в березні 1921 р. ВУЦВК прийняв постанову "Про боротьбу з повійством". У ній зазначено, що повійство та жебрацтво є наслідком важкого минулого життя українського народу, вони завдають великої шкоди суспільству й особистості, негативно впливають на мораль і здоров'я людей. Щоб викоринити ці явища із суспільного життя, у постанові вказано, необхідність організувати при ВУЦВК міжвідомчу комісію боротьби з повійством і жебрацтвом; увести до її складу представників від Наркоматів освіти, здоров'я, соцзабезпечення, внутрішніх справ, Всеукраїнської спілки жінок та відділу ЦК КП(б)У з роботи серед робітниць і селянок [2, арк. 24].

Улітку цього ж року ВУЦВК видав ще дві постанови. У червні ухвалив положення "Про боротьбу з повійством". У документі зазначено, що до цієї роботи повинні приєднатися всі місцеві організації та вести настійну масову пропагандистську роботу серед жінок і дівчат, які займаються повійством та жебрацтвом, щоб вони припинили цю діяльність, пішли на роботу на заводи, фабрики, інші виробничі структури й почали нормальне життя. У постанові також підкреслено, що в разі декількох попереджень тій чи іншій особі про припинення вже, по суті, незаконної та аморальної діяльності, притягувати її до

відповідальності, включно з наданням права карним органам застосовувати до таких осіб тюремне ув'язнення через публічні суди [3, арк. 125].

У серпні 1921 р. ВУЦВК затвердив чергову постанову про боротьбу з повійством. У ній було дано наказ створити губернські комісії боротьби з повійством, жебрацтвом, гультьяйством. До їхнього складу увійшли представники місцевих закладів охорони здоров'я, правопорядку, культурно-освітньої роботи, праці, соціального забезпечення населення, охорони материнства та дитинства [4, арк. 156].

Виконуючи вищеназвані постанови, місцеві органи влади, профспілкові, партійні, комсомольські організації, жінвідділи рад, заводів, фабрик розгорнули роботу з ліквідації жіночого безробіття, повійства, жебрацтва, п'янства, бродяжництва. У містах були закриті напівлегальні публічні будинки, ресторани, кабаки, ігрові заклади, у яких широко надавалися послуги повій. Таких жінок ставили на облік. Притягували до відповідальності й примусового влаштування на роботу жінок та дівчат-жебрачок, схильних до пиятики, бродяжництва. Цих жінок та дівчат працевлаштовували. Неграмотних і малописьменних направляли на курси лікбезу, вечірні школи. Жінкам-безхатченкам виділяли місця в спеціально створених інтернатах, притулках або у гуртожитках при заводах і фабриках. Жінок, які мали різні захворювання, місцеві органи охорони здоров'я відправляли на лікування, а якщо в цьому виникала потреба, то й у санаторії або профілакторії. Підлягали примусовому лікуванню й жінки-алкоголіки [5, арк. 4, 8, 14, 24]. Зокрема, обстеження повій, жебрачок та алкоголічок Харківського округу Дервенінститутом у 1927 р. показало, що з контингенту всіх затриманих неблагополучних жінок 66 % були віком до 24 років; 67 % - вихідці з сімей робітників і селян; 70 % - не мали освіти; 75 % - напів або круглі сироти; 9 % - заміжні; 13 % - вдови; 25 % - розведені; 27,5 % - не мали чоловіків та утримували самі своїх дітей. Першопричинами переходу 42 % жінок і дівчат до жебрацтва й повійства стали голод, безробіття, важке батрацтво, низька оплата праці непманами та інші економічні негаразди. З усіх затриманих жінок, а їх було близько 800 осіб, 97 % заявили про те, що вони поневолі стали повіями та прохачами й згодні працювати в будь-якій сфері виробництва, яка б дала їм хоч би мінімальну зарплату на прожиття. Щодо стану здоров'я обстежених, то 30 % хворіли різними формами венеричних захворювань і, природно, заражали ними інших людей [6, арк. 19].

Нова хвиля боротьби, яку тоді називали в офіційних документах соціальним паразитизмом, розгорнулася в 1926-1927 рр. Це було викликано тими обставинами, що в республіці, як уже попередньо зазначено, розпочалася широкомасштабна індустріалізація, а в сільському господарстві масово створювалися різні кооперативні об'єднання, артілі. Усе це потребувало багато робочої сили, і таке явище, як безробіття, уже об'єктивно само по собі почало зникати. У цій ситуації не хотіли працювати лише ліниві люди та ті особи, які звикли забезпечено жити, ніде не працюючи й не займаючись фізичною чи розумовою працею. Вони, користуючись непом, продовжували створювати різні розважальні заклади, використовувати при цьому послуги жінок-повій. Це активно продовжувало практикуватися у великих і середніх промислових містах і там, де були морські порти. Особливу небезпеку носило повійство в портових містах. Окрім розповсюдження повіями інфекційних захворювань, завезених моряками з різних країн світу, тут через них активно розпочала поширюватися маловідома до цього часу місцевому населенню наркоманія. Це була велика небезпека для суспільства, тому що проти цього соціального та суспільного зла не було ніякого лікування.

Щоб вирішити це питання в республіці й усунути остаточно причини появи девіантних явищ серед жінок, ВУЦВК і РНК УСРР на початку 1927 р.

прийняли низку нових постанов, спрямованих на боротьбу з алкоголізмом, венеричними захворюваннями, жебрацтвом і повійством. Порівняно з попередніми роками, ця боротьба набула нових форм і проводилася двома напрямками: правовим та економічним.

Щодо правового, то тут проти осіб, які вели нетрудовий, а розгульний спосіб життя, що, як уже попередньо було відзначено, називалося "соціальним паразитизмом" – розпочали більш ширше застосовуватися адміністративні та тимчасово ізоляційні форми покарання. Зокрема, колективне осудження, примусова робота з прибирання вулиць тощо.

Економічні заходи виражалися в тому, що малозабезпеченим матерям-одиначкам виділяли допомогу на дітей та працевлаштування. Бездітних жінок влаштовували на заводи, фабрики, різні виробничі об'єкти. Надавали гуртожитки, направляли на курси, де вони отримували обрану професію [7, арк. 6; 15, 49; 1, 8, 14, 24].

Ось як, зокрема, ця робота проводилася на Дніпропетровщині. У губернії для неблагополучних жінок ще в 1927 р. був відкритий трудпрофілакторій і на його облаштування з бюджету Дніпропетровська виділено необхідні кошти. У профілакторії водночас могло розміститися 90 жінок. Для них була обладнана кухня, душові, кімната відпочинку, бібліотека, швейна майстерня. У ньому працювала необхідна кількість обслуги, учитель, інструктор, лікар, медсестра. Якщо у 1927 р. в трудпрофілакторії пройшло перевиховання й здобування виробничої професії понад 100 жінок, то в 1930 р. – уже 898. Частина з них влаштувалася на роботу в Дніпропетровську, а інші роз'їхалися по своїх містах, містечках і селах. Бюджет трудпрофілакторію з 1927 р. до 1930 р. зріс і 7 до 18 тис. крб. Це дало можливість розширити при ньому виробничу базу, створити два цехи з пошиття одягу. Виготовити в 930 р. товару на 78 тис. крб. та збільшити зарплату працюючим з 25 до 60-100 крб. у місяць. У той час навіть не на кожному заводі, фабриці чи майстерні жінки мали таку зарплату.

Ці заробітки дали можливість поліпшити матеріальне становище в минулому безробітних і соціально невлаштованих жінок, розширити матеріальну культурно-освітню сферу труд профілакторію, створити при ньому гуртки художньої самодіяльності, закупити учасникам необхідні костюми, музичні інструменти, а в бібліотеку – 524 примірники художньої та навчальної літератури. Усе це в комплексі сприяло тому, що восени 1930 р. до трудпрофілакторію з проханням прийняти на навчання для отримання професії швачки та подальшим працевлаштуванням на фабрики звернулося 256 раніше неблагополучних жінок, і всі вони були прийняті в профілакторій [8, арк. 140].

Дослідження анкетних даних 100 з них показують, що, порівняно з 1927 р., їхнє як соціальне, так і вікове становище змінилося. Зокрема, завдяки проведеній державними та громадськими організаціями роботи з профілактики повійства й жебрацтва, практично зовсім перестали цим займатися жінки старше 25 літнього віку, а також сімейні та ті, у кого були діти. За віковим станом це виглядало так: до 17 років було 10 повій; 17 – 20 р. – 44 особи; 21 – 25 років – 31; 26 – 34 роки – 12; 31 і більше років – 3 жінки. За національністю вони були: українки – 59; росіянки – 30; єврейки – 4; інших національностей – 7 осіб. Їхнє сімейне становище виглядало таким чином: незаміжніх – 41; заміжніх – 2; вдів – 4; розлучених – 53 жінки. Медичний огляд показав, що 81 % цих жінок мали венеричні захворювання [9, арк. 144].

Тут варто зауважити, що подібні трудпрофілакторії діяли в усіх губерніях. До них приходили добровільно або направляли на лікування та отримання професії спеціально створеними бригадами з боротьби з повійством, жебрацтвом, бродяжництвом та алкоголізмом. Щодо чисельності таких жінок, то ці показники,

як і у попередньо згаданих губерніях, були для всіх інших губерній приблизно однакові, так само як і інша статистика.

Проте на початку 1930-х років кількість жінок, які займалися антисоціальною поведінкою, помітно зменшилася. А голодомор 1932 – 1933 років, який охопив багато міст і містечок УСРР, призвів до того, що це явище практично зникло, оскільки безробітні, безхатні, тобто економічно незахищені жінки, помирали від голоду першими. У цей час практично зникли алкоголізм, повійство, наркоманія. Залишилося лише жебрацтво, оскільки голодні люди ходили селами з надією випросити хоч би які-небудь продукти, щоб не вмерти з голоду самим та їхнім дітям.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України), ф. 1, оп. 4, спр. 593, 116 арк.; спр. 643 – 92 арк.
2. Там само, ф. 1, оп. 2, спр. 364, 358 арк.
3. Там само, ф. 1, оп. 2, спр. 364, 358 арк.
4. Там само, ф. 1, оп. 2, спр. 364, 358 арк.
5. Там само, ф. 342, оп. 2, спр. 1864, 145 арк.
6. Там само, ф. 1, оп. 6, спр. 1090, 68 арк.
7. Там само, ф. 1, оп. 5, спр. 450, 82 арк.; ф. 1, оп. 6, спр. 1089, 63 арк.; ф. 342, оп. 2, спр. 1864, 113 арк.
8. Там само, ф. 1, оп. 6, спр. 643, 92 арк.
9. Там само, ф. 1, оп. 6, спр. 643, 92 арк.

SUMMARY

The article is devoted to the activity of government and local bodies for liquidation the women's unemployment, prostitution, homeless and beggary in 1920-th.

Key words: *unemployment, homeless, prostitution, beggary.*

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается деятельность государственных и местных органов власти республики по ликвидации женской безработицы, проституции, бездомности и попрошайничества в 1920-х годах.

Ключевые слова: *безработица, бездомность, проституция, попрошайничество.*